

Franciskanerkirker i Danmark,

Bidrag til Forstaaelsen af et Stykke dansk Gotik.

Af cand. mag. Vilh. Lorenzen.

Franciskanerordenen udbredte sig med rivende Hurtighed over Evropa. Ikke mere end 6 Aar efter den hellige Franciscus' Død kom de første Mindrebrødre til Danmark, idet de 1232 »paa deres bare Fødder« vandrede ind i Landet; de blev vel modtagne baade af Kongen, af Gejstligheden og af Folket og kunde allerede samme Aar grunde deres første Hus i Ribe¹⁾.

Det skyldtes utvivlsomt Provincialen i Tyskland, Johannes de Plano Carpinis, at Franciskanerne kom til Danmark. Denne Mand virkede med stor Iver for at udbrede sin Orden; han sendte de smaa Brødre ud til mange Lande, til Norge, Polen, Bøhmen og Ungarn, og det var ikke uden Grund, at han fik Tilnavnet: ordinis sui dilator maximus. Netop 1232 var han bleven Provincial for den nyoprettede Provins Sachsen, og det skyldtes da sikkert hans Initiativ, at de første Franciskanerbrødre sendtes herop²⁾.

Den Velvilje, hvormed Franciskanerne blev modtagne, holdt sig, og Ordenen var lige yndet af Høje og Lave; Konger og fyrstelige Personer grundede Klostre; Adelige fulgte i deres Fodspor, og Borgerne, i hvis Midte Brødrene

¹⁾ S. R. D. V, 511.

²⁾ Eubel: Gesch. der oberdeutschen Minoriten-Provinz, p. 9.

slog sig ned, saa med Glæde Franciskanerklostre rejse sig i deres Byer.

Snart voksede derfor ogsaa Klostrenes Antal, og det 13de Aarh. var ikke til Ende, før de fleste betydeligere Købstæder i Landet havde deres Graabrødre-Klostre. I Roskilde Stift fandtes Klostre i Roskilde (grundlagt 1237), Kallundborg (c. 1238—40), København (c. 1238), Næstved (c. 1240). I Lund Stift grundedes Klostre i Lund (c. 1238), Trælleborg (1247 el. 67), Ystad (1267). I Ribe var der — foruden i Stiftsbyen — et Kloster i Kolding (1288); i Odense Stift i Odense (1279), Svendborg (1236) og Nysted (1286); i Viborg Stift fandtes et Franciskanerkloster i Stifts-staden (c. 1235) og desuden et i Byen Aalborg (c. 1300); i Aarhus Stift fandtes Klostre i Randers (1236) og Horsens (1261). Slesvig Stift havde Klostre i Slesvig (1234), Flensborg (1263) og Tønder (1238). Desuden stiftedes et St. Clara Kl. i Roskilde (1259) for Clarisserinderne. Altsaa i Løbet af et godt halvhundrede Aar ikke mindre end 20 Klostre; men derefter indtræder ogsaa en Standsning, og først i Begyndelsen af 15de Aarh. træffer vi nye Klosteranlæggelser, idet Erik af Pommern grunder Franciskanerklostre i Malmø (1419), Nykøbing paa F. (s. Aar) og i Helsingør (1420). I Slutningen af 15de og Beg. af 16de Aarh. oprettedes Klostre ogsaa i Køge (1485), Halmstad (1494) og Husum (s. Aar), foruden de to St. Clara-Klostre i København (1497) og Odense (1521)¹⁾.

Den stærke og hurtige Udbredelse af Ordenen i Danmark i dens første Aarhundrede staar i god Samklang med Ordenens Udbredelse ogsaa i andre Lande. Det 13de Aarh. var dens Væksttid. Allerede 1268 skal den have omfattet 8000 Klostre med 200,000 Munke²⁾.

Af de mange Franciskanerklostre med tilhørende

¹⁾ S. R. D. V, 511 ff.

²⁾ H. Thode: Frantz v. Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien, p. 373.

Kirker, Danmark i Middelalderen ejede, er desværre nu kun meget lidt tilbage. Af Klosterkirkerne staar endnu kun Kirkerne i Horsens, Nykøbing og Ystad. Resten er forsvunden. Graabrødrekirkerne i Viborg, Odense og Svendborg blev først nedrevne i det 19de Aarh.s første Halvdel, den i Viborg 1830¹⁾, Odense 1819²⁾ og Svendborg 1828; den sidste laa endnu i Ruiner helt op til 1860³⁾.

Den ældste af de bevarede Klosterstiftelser er den gamle Klosterkirke i Horsens. Klosteret stiftedes 1261 af Ridder Niels af Barritskov, der skænkede det sin Gaard i Byen (*curiam et residentiam longe lateque distentam*) og selv døde som Munk i Klosteret⁴⁾. Der er da Grund til at formode, at der her findes de ældste Spor af dansk Franciskanerarkitektur.

Horsens Graabrødrekirke⁵⁾, tidligere indviet til St. Johannes⁶⁾, er opført af Tegl; Granit findes anvendt enkelte Steder som Sokkelsten, og paa Nordsiden er enkelte Kvadersten indmurede i det midterste Parti af Skibet. Sandsten findes anvendt i Koret til enkelte arkitektoniske Detaljer.

Som Kirken nu viser sig, er den en treskibet Kirke med et smallere, retliniet afsluttet Kor mod Øst af Midtskibets Bredde. I Forbindelse med Korets nordøstligste Hjørne staar et Trappetaarn, der udgør 7 Sider af Tikanten. Baade paa Nord- og Sydsiden af Koret fortsættes Sideskibene i Kapeller, Nordsidens et mindre med et, Sydsidens et større med to Vinduer. Den nuværende Hovedindgang er i søndre Sideskib; ogsaa paa Nordsiden findes

¹⁾ M. R. Ursin: Stiftsstaden Viborg, p. 20.

²⁾ Trap: Danmark, 3. Udg. III p. 33.

³⁾ Nord. Tidskrift f. Oldk. 1836 p. 315.

⁴⁾ S. R. D. V, 513.

⁵⁾ Takket være Hr. Prof. Storeks Velvilje, har jeg kunnet benytte Tegninger og Opmaalinger af Kirken, som den var før sidste Restauration.

⁶⁾ P. H. Resen: Atlas Danicus S. 98.

nu helt nede ved Vestgavlen anbragt en Dør. Korets Længde er $30\frac{1}{2}$ Al., dets Bredde $11\frac{1}{2}$; Skibet er 45 Al. langt og $26\frac{3}{4}$ Al. bredt. — Ved den sidste store Restauration af Kirken, afsluttet 1892, forblev Koret i sine Hovedtræk uforandret; derimod var Restaurationen for Skibets Vedkommende langt mere gennemgribende. Kirkens Grundplan var den samme som nu, men Midtskibet ragede ikke saa højt op over Sideskibene. Disse sidste havde en Hvælvingshøjde af 10 Al.; Hovedskibet var da kun 5 Al. højere, og det hele dækkedes af et stort fælles Tag. Korets Hvælvinger var og er endnu 18 Al. i Højden.

Ved en nøiere Undersøgelse viser det sig imidlertid, at Kirken er bygget til højst forskellige Tider, og det bliver da Opgaven at sondre mellem de forskellige Byggeperioder, saa vidt muligt nærmere tidsfæste dem og derigennem naa til en klar Opfattelse af, hvorledes Kirken i Tidens Løb har faaet sin nuværende Skikkelse.

Stiger man op over det nordre Sideskibs Hvælvinger, finder man paa Midtskibets Nordmur mærkelige Spor af en utvivlsomt langt ældre Bygning. Ud for de 3 af Sideskibets 4 Hvælvingsfag strækker sig i en Højde af c. 10 Al. Resterne af en Frise, bestaaende af smaa Rundbuer; den er afbrudt paa to Steder af smalle Lisener, der deler hele Muren i 3 Fag; yderst i hvert af disse ses over de nuværende Hvælvinger Sporene af to spidsbuede Vinduer. Al Sandsynlighed taler imidlertid for, at der imellem dem har været et tredje, at der altsaa i hvert Fag har været en Gruppe paa 3 lige høje Vinduer. Lignende Spor af den ældre Bygning findes ogsaa over det søndre Sideskibs Hvælvinger, hvor der, i samme Højde og i samme Udstrækning som paa Nordsiden, ses en velbevaret Tandsnitfrise; ovenover denne følger, efter et almindeligt Skifte, et andet, hvor Stenene er stillede paa Højkant og lidt udkragede. Mærkelig nok har man da her anvendt et helt andet Motiv end paa den tilsvarende Væg; derimod gentages paa Sydsiden den plastiske Inddeling af Muren ved smalle Lisener fra den

nordre Mur. — Ogsaa Koret viser endnu Rester af en ældre Bygning, opført i Flugt med Skibets¹⁾. Paa Sydsiden ses, mellem Kapellet og vestligste Stræbepille — i en Højde af c. 10 Alen — en mærkelig Frisestump, bestaaende af to Tandsnit under en Hulliste og Rundstav. Ganske vist repræsenterer dette Fragment et tredje Frisemotiv; men da det ligger i samme Højde som de tidligere omtalte paa Skibet og bærer samme Stilperiodes Præg, taler alt for, at de ældre Partier af Skib og Kor tilhører en og samme Bygning.

Det er aabenbart, at vi her staa overfor Sporene af den ældste Klosterkirke. Den har haft en Længde af c. 55 Alen og en Højde af c. 10 Al. De tre Vinduer, i det mindste i hvert af de tre vestligste Fag, vare anbragte saaledes, at de umuliggjorde Opførelsen af Hvælvinger. Kirken har haft fladt Bjælkeloft. Af oprindelige Døraabninger fandtes ved sidste Restauration i Korets søndre Mur, udfor Kapellet, Resterne af en Dør, der kan have sat den ældste Klosterkirke i Forbindelse med en tilstødende Fløj af selve Klosteret, der havde sin Plads Syd for Kirken.

Sporene af Lisenerne paa den ældste Kirkes søndre Mur tyder bestemt paa, at denne oprindelig har staaet frit, og at fra først af ingen Korsgang her har stødt op til Kirken; de vilde i saa Fald være meningsløse. Nu fandtes der før 1892 Spor af en gammel Korsgang i søndre Sidskibs Ydermur; men denne tilhørte med sine plumpe, kantede Profiler i de spidsbuede Aabninger ud mod Klostergaarden, en langt senere Tid end den oprindelige Kirkebygning.

Imponerende har denne lave, noget langstrakte Klosterkirke ikke været, hverken hvad Ydre eller Indre angaar; og dog taler Murfladerne med deres pyntelige Friser om en ikke helt ringe kunstnerisk Smag og Kultur.

¹⁾ Jvf. Ministerialtidende 1894, B, p. 157.

Ejendommeligt for denne Kirkebygning er det, at Skib og Kor her har samme Bredde og gaar umærkeligt over i hinanden. Hvor Grænsen mellem de to Partier har været, kan ikke nu afgøres, men rimeligvis har Koret kun indtaget en ringe Del af Bygningen. For Franciskanerne var i de ældste Tider Skibet, ikke Koret, Hovedsagen; deres ældste Kirker i Tyskland havde som oftest kun en lille Apsis som Kor¹⁾. Franciskanernes Hovedgærning var at prædike for Folket, at vække det religiøst; derfor slog de sig ned i Byerne, hvor Menigheden kunde fylde deres Kirker; det var for Folket, de byggede, ikke, som de ældre Munkeordener, hovedsagelig for sig selv. Det er i denne Henseende ogsaa betegnende, at de flyttede Prædikestolen ned i Skibet, noget, der snart ogsaa fulgtes i andre Kirker.

Hvad angaar Tiden for Opførelsen af denne ældste Graabrødrekirke i Horsens, giver de faa arkitektoniske Enkeltheder os dog nogle Vink. Ejendommelig er især Rundbuefrisen og de flade Lisener, der ere rent romanske Træk; hvad Frisen paa den søndre Mur angaar, viser den snarere hen til Overgangstiden mellem den romanske og gotiske Tid, hvor Tandsnittet fandt hyppig Anvendelse; det samme er Tilfældet med Profileringen af den gamle Kordør. Stærkere kommer dog Overgangsstilen frem i Grupperingen af Vinduerne tre og tre, som den kendes fra de vestligste Fag; mærkeligt er det blot, at de tre Vinduer er lige høje, medens Regelen er, at det midterste er højest. Den tredelte Vinduesgruppe er yderst karakteristisk for Overgangsstilen og gaar igen i mangfoldige af dens Kirkebygninger, saaledes, for blot at nævne nogle, Roskilde Domkirke og Cistercienserkirkerne i Løgum og Holme²⁾.

Den ældste Klosterkirke i Horsens viser sig da at

1) Dehio u. Bezold: Die kirchliche Baukunst des Abendlandes II B. p. 285.

2) Aarb. f. n. Oldk. 1887 p. 74.

være en Bygning fra Overgangstiden mellem den romanske og gotiske Periode. Efter sin Stil maa den henføres til sidste Halvdel af 13de Aarh., men utvivlsomt kan den dog dateres noget mere bestemt. — Som ovenfor nævnt stiftedes Klosteret 1261 og allerede 1275 kunde der afholdes Kapitelsmøde i den nye Stiftelse¹⁾. Sandsynligheden taler for, at Kirken maa have staaet færdig ved denne Lejlighed, og der er intet til Hinder for at antage, at det var samme Kirke, der nu er saa godt gemt indenfor den nuværende Bygning. Den er da sikkert opført mellem 1261 og 1275.

Graabrødrekirken i Ystad²⁾, oprindelig indviet til St. Nicolaus og St. Katharina, men senere — efter Hovedalterets Helgen — kaldet St. Peters³⁾, er opført af Tegl og bestaar af et Hovedskib med sydligt Sideskib, og et længere, tresidet afsluttet Kor med Taarn paa Sydsiden. Ogsaa denne Klosterkirke er kun naaet til vor Tid som Resultatet af mange Generationers Ændringer og Ombygninger; men endnu er det oprindelige Anlæg selv for en flygtig Betragtning let at skælne fra de senere tilbyggede Partier.

Kirkens nuværende Hovedskib danner tydeligt nok den ældste Del af det hele Anlæg og er i sine Hovedtræk megel vel bevaret. Kun er den søndre Væg bleven gennembrudt af Arkader ved Opførelsen af Sideskibet; derimod staar den nordre Mur endnu ret uforandret, og i Kirkens Vestgavl findes Partier af den oprindelige Gavl indenfor en nyere Skalmuring.

Hele den enskibede Bygning havde en Længde af 74 $\frac{1}{2}$ Fod; Breden var 26 Fod og Højden 35 F. Paa Nordsiden findes to ret flade Stræbepiller, der deler Muren

¹⁾ S. R. D. V, 519.

²⁾ Tegninger og Opmaalinger af Arkitekt V. Koch i Tegn. af æld. nord. Arkit. 4. Saml. I R.

³⁾ Brunius: Skånes Konsthist. 337.

i 3 Fag. Under Taget strækker sig en Frise af Kløverbuer og derunder et Tandsnitskifte. Mærkelige ere Vinduerne, hvoraf der findes eet i hvert Fag. Af de oprindelige Vinduer er nu kun det vestligste tilbage; det er et spidsbuet Dobbeltvindue; foroven findes mellem de to Spidsbuer anbragt et lille rundt Vindue med firkløverformet Udsnit. Tydelige Spor viser, at alle Nordsidens Vinduer har haft samme Form. Over sydlige Sideskibs Hvælvinger findes ligeledes Rester af samme Vinduestype. Dette Bygningsparti dækkes af tre en Sten tykke Krydshvælvinger, svarende til Nordmurens ydre Inddeling; de er opførte i een Støbning med den øvrige Bygning. Ribberne have Kløverbudsprofil og løbe ned paa Dværgsøjler paa hver Side af Gjordhusene. Disse ere brede og have stavformede Tværlistes.

Hele denne Bygning er skabt af Overgangsstilen. Denne træder tydelig frem i Vinduernes Form, der ganske tilhører Marburgertypen; et lignende Vindue findes i et af Nordkapellerne af Petrikirken i Malmø¹⁾ og i den oprindelige Del af Assens Kirkes Østgavl²⁾. Denne Vinduesform henhører til den tidlige Gotik; det samme er Tilfældet med Frisen paa Nordsiden. Ogsaa Hvælvingerne tilhører Overgangstiden; Konstruktionen, Ribbeprofiler og Halvsøjler, alt fører os ind i det 13de Aarh.s sidste Halvdel. Hvælvingerne i Ystad Klosterkirke ere særlig nær beslægtede med Hvælvingerne i Sorø Kirke fra tredje Fjerdedel af Aarhundredet; her genfindes ogsaa de karakteristiske Tværstave under Gjordbuerne, der ligeledes kendes fra St. Laurentius i Lund og Taarnbuen i Vor Frue i Roskilde³⁾, opført efter Branden 1242. Den oprindelige Graabrødrekirke

¹⁾ Wrangel: Tegelarkitekturen i norra Europa och Uppsala Domk., p. 73.

²⁾ Tegn- og Opmaalinger i Nationalmusæets Arkiv. Mig bekendt er Ystad, Malmø og Assens de eneste Steder, hvor denne Type forekommer i Middelalderens ældre Teglstensarkitektur i Danmark.

³⁾ J. B. Løffler: Danmarks romanske Kirkebygninger, p. 190.

i Ystad maa da henføres til Slutningen af 13de Aarh. Klosteret skal være stiftet 1267 af Ridder Holmger og hans Hustru¹⁾; 1290 afholdtes her det første Kapitelsmøde²⁾. Kan man ogsaa her gaa ud fra, at Kirken allerede da har staaet færdig? I saa Fald tilhører den Tiden mellem c. 1267 og 1290.

Den ældste Graabrødrekirke i Ystad har været en enskibet Bygning uden Adskillelse mellem Kor og Skib og efter al Sandsynlighed med en flad Afslutning mod Øst. Den har saaledes staaet den omtrent samtidige Klosterkirke i Horsens meget nær i Anlæg, men været af mindre Dimensioner. Til Gengæld har den med sine Hvelvinger og ejendommelige arkitektoniske Enkeltheder gjort et mere imponerende og virkningsfuldt Indtryk.

Arkitekturhistorisk set hører disse to Kirkebygninger til den Række af Bygninger, der repræsenterer Overgangs-stilen i dansk Teglstensarkitektur. Hertil hører — foruden Domkirken i Roskilde — for blot at nævne nogle af de vigtigste og ejendommeligste: Herlufsholms og Brahetrolleborg Klosterkirker, St. Nicolai i Svendborg; Dele af Vor Frue i Assens og Kirken i Vejle, Dominikanerkirkerne i Viborg (Søndresogns K.), Aarhus (Vor Frue) og Ribe (St. Kathrine) samt Klosterkirkerne i Asmild, Tvilum og Løgum. Denne Gruppe indeholder, kunstnerisk set, noget af det bedste og mest kultiverede indenfor dansk middelalderlig Arkitektur. Klosterkirkerne i Horsens og Ystad giver interessante Bidrag til et bedre Kendskab til denne hidtil lidet paaagtede Periode i dansk Kunsts Historie, hvis Forudsætninger og arkitektoniske Afstamning endnu er meget gaadefulde.

De ældste Graabrødrekirker i Horsens og Ystad viser os Franciskanerkirkernes Arkitektur paa dens tidligst paa-viselige Standpunkt i Middelalderens Danmark. Det vil da

¹⁾ S. R. D. V, 513.

²⁾ S. R. D. V, 519.

ikke være uden Interesse at undersøge, hvilke Fordringer Ordenen den Gang stillede til sine Kirkebygninger.

Frants af Assisi havde været den absolutte Fattigdoms Apostel og havde stillet Fattigdomskravet i dets ubønhørlige Strængighed til sine Tilhængere. Men dette Krav — ligesom mange andre — havde det vist sig vanskeligt at gennemføre fuldt ud. Idealet tørnede sammen med det praktiske Liv, og dettes Fordringer lod sig ikke saa let overhøre. Paa mange Punkter maatte Ordenen gaa paa Akkord med Verden, selv om mangfoldige holdt igen, og Ordenens Liv i Middelalderen er en stadig Kamp mellem de strængere Spiritualer og de mildere Konventualer. Umuligheden af at gennemføre Idealet, og paa den anden Side Stræben efter at holde fast derved kommer ikke mindst frem paa Kunstens Omraade og særlig paa Arkitekturens.

Franciskanernes første Ordensregel, stadfæstet af Pave Honorius III 1223, kræver af Brødrene, at de »ikke maa tilegne sig noget, hverken et Hus eller et Sted eller nogen Ting; men som Fremmede og Tilrejsende i denne Verden skulle de tjene Herren i Fattigdom og Ydmyghed og gaa efter Almisser«¹⁾.

Men denne Fordring viste sig straks uigennemførlig; allerede i Frants' Levetid rejste sig rundt om i Italien smaa tarvelige Bedehuse for de smaa Brødre, og Frants saa gennem Fingre dermed; men da snart det ene store, prægtige Kloster efter det andet voksede op omkring ham, blev han forarget. »Er det«, udbrød han i Bologna, »de fattige Evangeliskes Bolig? Er dette store, stolte Palads de smaa Brødres? Dette Hus anerkender jeg ikke som vort og regner ikke dem for mine Brødre, som bliver i det.« Derfor befalede han alle, der vilde regnes for hans Tilhængere, at forlade det²⁾. Men det hjalp ikke,

¹⁾ Fr. Nielsen: Hdb. i Kirkens Hist. II, 735.

²⁾ H. Thode: anf. Skr. p. 288.

og over Frants selv rejste sig den prægtige Gravkirke i Assisi, medens store pralende Kirker skød op rundt om i Italien. Det vakte ganske vist Forargelse hos mange, og i det hele opstod en Trang til nøjere at faa fastslaaet Regler for, hvorledes de smaa Brødre maatte bygge de Klostre, de dog alligevel ikke kunde undvære.

Allerede paa de forskellige Generalkapitler eller af Generalministrene var enkelte nye Regler føjede til den oprindelige af 1223, og disse nye Bestemmelser blev paa Bonaventuras Foranstaltning Genstand for en Redaktion paa Generalkapitlet i Narbonne 1260. Følgen blev Generalkonstitutionen af samme Aar, der ogsaa indeholder Regler for Franciskanernes Bygninger¹⁾. Der advares her mod at gøre disse til Seværdigheder ved prægtig Udstyrelse med Malerier, Søjler eller prægtige Vinduer eller ved altfor stor Udstrækning i Længde, Brede og Højde. Og endelig hedder det: »Men Kirkerne maa paa ingen Maade overhævelles, undtagen Hovedkapellet 3: Koret (major capella); Klokketaarn i Skikkelse af et enkeltstaaende Taarn maa fremdeles ikke findes noget Sted«. Om Udstyrelsen af Kirkerne hedder det videre: »Ligeledes maa der fremdeles intetsteds være Vinduer med figurlige Fremstillinger eller Malerier, med Undtagelse af Hovedvinduet bag Højalteret i Koret, hvor der maa være Billeder af den Korsfæstede, den hellige Jomfru, St. Johannes, St. Franciscus og St. Antonius«²⁾. Endelig vedtog Generalkapitlet forskellige Bestemmelser, der skulde gennemføre Tarveligheden end yderligere. Det blev saaledes forbudt at have Røgelsekar, Kors og Kander af Sølv; Kalkene skulde være simple og maatte ikke overstige en vis Vægt; der maatte ikke være flere Kalke end Altre, undtagen en for Klosteret³⁾.

Alle disse Bestemmelser krævede altsaa stræng Tarve-

¹⁾ Archiv f. Litteratur und Kirchengesch. des Mittelalters, 6 B. p. 7 f.

²⁾ Anf. Skr. p. 94.

³⁾ Anf. Skr. p. 34.

lighed gennemført baade i Arkitekturen og i Kirkers og Klosters Udstyrelse. Ser vi paa Klosterkirken i Horsens, der netop blev paabegyndt faa Aar efter Konstitutionen i Narbonne, har den næppe været i Strid med dennes Forskrifter. Den omtrent samtidige Kirke i Ystad har ved sine Hvælvinger fjærnet sig noget fra den paabudte Simpelhed, uden dog ganske at bryde med den. Disse enskibede Kirker, med Skib og Kor i een Støbning, repræsenterer i det hele den simpleste og mest ligefremme Form for en Kirkebygning. I andre Lande, og særlig i Italien, fjærnede man sig, som tidligere antydet, allerede meget tidligt fra Ordensreglernes og Stifterens Forskrifter, og her opførtes Kirkebygninger af Basilikatypen, den franske Kathedral- og Cisterciensertype. Dog holdt den simple, enskibede Form sig i Umbrien og Toscana¹⁾. Samme Type findes i Frankrig²⁾, hvor den holder sig hele Middelalderen igennem. Ogsaa i Tyskland synes man fra først af gennemgaaende at have anvendt den enskibede Kirkeform og her — navnlig i Teglstenslandene — findes Franciskanerkirker fra Ordenens ældre Tid, der gaaanske svarer til de danske i Horsens og Ystad. Dette gælder navnlig Kirken i Prenzlau³⁾ og de oprindelige Anlæg i Salzwedel⁴⁾ og Brandenburg⁵⁾. Forøvrigt ligger det udenfor denne Afhandlings Plan at komme ind paa en nærmere Skildring af Franciskanernes Arkitektur i Europa. undtagen for saa vidt der kan paavises Forbindelser og Slægtskab med de danske Franciskanerkirker.

Som allerede nævnt, efterlod Middelalderen de to Klosterkirker i Horsens og Ystad i en fra det oprindelige Anlæg væsentlig ændret og udvidet Skikkelse. Hvilke

¹⁾ H. Thode: *anf. Skr. p.* 316 ff.

²⁾ A. Lenoir: *Architecture monastique* II—III, 204 f.

³⁾ Adler: *Mittelalt. Bachsteinsbauw. des preuss. Staats* II B. Bl. LXXXIX.

⁴⁾ *Anf. Skr. I*, p. 88.

⁵⁾ *Anf. Skr. I*, p. Bl. XIX.

var nu disse Ændringer og Udvidelser, og naar har de fundet Sted?

Den beskedne Bygning, Brødrene i Horsens fra først af havde rejst som deres Kirke, har i Længden vist sig utilstrækkelig til at rumme Folkeskarerne, der strømmede til; maaske er ogsaa Brødrenes Tal vokset, at dømme efter den stærke Udvidelse af Koret.

Man nedrev da til Dels den gamle Kirkes østligste Fag og opførte et selvstændigt, lige afsluttet Kor med højere Mure og større Udstrækning mod Øst. Det blev 30 $\frac{1}{2}$ Al. langt og 11 $\frac{1}{2}$ Al. bredt. Til dets nordøstligste Hjørne slutter sig det lille Trappetaarn, der polygonalt vokser frem af det kredsrunde Sökkelparti. Materialet er Tegl; kun i Sökkelen er anvendt Granit. Taarnets Granitsokkel er smukt profileret, men minder mærkeligt om romanske Sökkelprofiler. Koret fik fire Krydshvælvinger, hvis Ribber løbe ned paa Blad-Kapitæler, fortsættes igen et Stykke og opfanges af Konsoller; kun paa Nordsiden i østligste Fag løber Ribberne helt ned til Gulvet. — Paa Nordsiden fandtes tre spidsbuede Vinduer; Sporene af et fjerde ses endnu over Hvælvingerne i det nordre Kapel, der har skaaret dette Vindue bort, ligesom den vestligste af Nordsidens 3 Stræbepiller. — Korets Sydside er mere uregelmæssig. Kun det østligste Fag har Vindue, der paa en uskøn Maade er anbragt lige op ad nærmeste Stræbepille. De to eneste Stræbepiller paa denne Side staa uregelmæssigt og altfor tæt; dertil kommer, at Kapellet nu dækker Murens vestlige Halvdel. Denne Uregelmæssighed i Korets Sydside skriver sig sikkert fra, at Klosterets Bygninger her ere stødt op til Kirken, rimeligvis hvor nu Kapellet staar. Den flade Østgavl havde et stort, spidsbuet Vindue mellem to Stræbepiller; baade i dette og i flere af Korets andre Vinduer fandtes Spor af, at de har været delte ved Stave. Gavlen bar en smuk Blindingsdekoration.

Samtidig med Opførelsen af Koret forhøjede man Murene i den gamle Kirkes 3 vestligste Fag

c. $4\frac{1}{2}$ Al., saa de fik samme Højde som Korets. Baade paa Nord- og Sydsiden blev det nye Murparti gennembrudt af 4 lave, spidsbuede Aabninger; de østligste er rigest profilerede. Imellem disse Aabninger findes paa Nordsiden Spor af Stræbepiller, og paa Væggen ind mod Skibet saas før sidste Restauration Leje afsat til Hvælvinger¹⁾. Der var altsaa tænkt paa 4 Hvælvingsfag, der vilde faa samme Forhold som Korets, medens den tilsvarende Del af den nuværende Kirke kun har 3 Fag. Øverst sammenholdes hele Bygningen, baade Kor og Skib, af samme Gesims, bestaaende af Hullister og Rundstave.

Her staa vi ved det mest gaadefulde i Kirkens Bygningshistorie. Har man først opført nordre Sideskib og først senere forhøjet Midtskibet og tilbygget Koret? Eller er det Sideskibet, der først er føjet til senere? I begge Tilfælde staar Disharmonien mellem Skibets Tredeling og det forhøjede Partis Firedeling som en Gaade. Her et Forsøg paa at forstaa Tanken og Planen i dette Parti af Klosterkirken; det er kun en Hypothese, men den har dog maaske nogen Sandsynlighed for sig.

Gesimsen, de paatænkte Hvælvinger og Sporene af Stræbepiller kunde tyde paa, at man har tænkt sig denne Del af Kirken, enten som en ligefrem Fortsættelse af Koret, saa den hele Bygning beholdt det ældre langstrakte Præg og forblev enskibet, eller som en Højkirke, hævende sig op over et nyt tilbygget nordre Sideskib. Det første vilde æstetisk set have været højst uheldigt, da det sammenflikkede i Bygningen vilde være traadt stærkt frem; den anden Plan — med et Sideskib paa 4 Hvælvingsfag, aabnende sig med Arkader ind mod Midtskibet, og hvis Tag stødte op til Højkirkens Mur under Aabningerne —, var langt mere tiltalende. Nærmest fulgte man, synes det, denne sidste Plan, dog ikke helt. Den paatænkte Inddeling af Vestpartiet i 4 Fag er aabenbart bleven

¹⁾ Ministerialtidende 1894 B. p. 157.

opgivet; i Stedet derfor deltes Højkirken i tre Fag, hvis Hvælvinger laa nogle Alen lavere end Korets. Af Blindingsdekorationen paa Kirkens Vestgavl, som den var før Restaurationen, fremgaar det, at man har ladet det tilbyggede Sideskibs Tag støde til Midtskibet lige under Gesimsen. Praktisk havde denne Ordning imidlertid sine Fordele; efter den oprindelige Plan vilde det forholdsvis korte Skib faa altfor mange Piller; Sideskibet vilde blive for isoleret, og Kirken vilde ikke faa den Rummelighed, en Franciskanerkirke krævede; en Ordning med to Piller var da langt at foretrække. Netop denne Stræben efter Rummelighed og Plads var det, der i Tyskland førte til, at man gjorde Mellemrummene mellem Pillerne store og Pillerne selv slanke¹⁾. Denne Ordning er imidlertid ikke bleven gennemført straks, som det senere nærmere skal paavises. Hvorledes Forholdet har været i Mellemtiden, lader sig ikke forklare. — Sideskibets Mur havde tre Vinduer, et i hvert af de tre Fag; deres oprindelige Form var allerede før 1892 forsvunden; Stræbepiller manglede, og Muren var kun afbrudt — foruden af Vinduerne — af en lille spidsbuet Dør nær ved Vestgavlen. Materialet er her, som i Midtskibet, af Tegl, men i Muren og Sökkelen er anvendt mange Granitkvadre og bl. a. en gammel romansk Tympanon; disse Bygningsdele skriver sig aabenbart fra en gammel romansk Granit-Kirke; sammesteds fra er rimeligvis Kirkens romanske Døbefont. Tre Arkadebuer satte Hoved- og Sideskib i Forbindelse med hinanden; de vare meget plumpe, med retvinklede Profiler. De brede Gjordbuer udgik fra simple, retvinklede Fremspring paa Pillerne.

De tre Hvælvingsfag i Midt- og Sideskib ere forskellige fra Korets; her findes Krydshvælvinger, og almindelige Ribber danner Skellet mellem Fagene. Ribbernes Profil er overalt den samme kløverformede. Skibets Hvælvingskapper er derimod stærkere delte; her findes brede Gjordbuer

¹⁾ Dehio: *Gesch. der deutschen Baukunst* p. 199.

mellem Fagene og Ribbeprofilerne ere forskellige; i de to Hvelvingsfag nærmest pæreformede; i det tredie med retvinklet Profil; Sideskibets Hvelvinger har alle samme Ribbeform, der minder om den, der er anvendt i Hovedskibets vestligste Hvelving.

Som tidligere nævnt findes i det nuværende søndre Sideskib Spor af en ældre Korsgang; i den søndre Murs ses endnu, ud for den ældre Kirkes tre Fag, fem nischeformede, spidsbuede Fordybninger, der i sin Tid har været aabne ud til Klostergaarden. Øst for dem fandtes Spor af en Døraabning, der sikkert har ført ind til Klosteret eller ud til dets Gaard. Disse Aabninger har simple retvinklede Profiler.

Paa et eller andet Tidspunkt er imidlertid denne Korsgang bleven draget med ind i Kirken som et søndre Sideskib, der ved tre spidsbuede Arkader blev sat i Forbindelse med Hovedskibet, om muligt paa en endnu mere plump og raa Maade, end Tilfældet var for det andet Sideskibs Vedkommende.

Endelig er hele Kirken bleven forlænget mod Vest med eet Fag; Vestgavlen fik et stort spidsbuet Vindue mellem to ulige svære Stræbepiller. Nordre Sideskib, rimeligvis ogsaa søndre, fik hver et Vestvindue. Gavlen prydedes med en Blindingsdekoration af simpleste Art, hvor smaa firkantede Blindinger tilsammen dannede de tre Sider af Gavltrekanter.

Medens det med nogenlunde Sikkerhed lod sig angive, fra hvilken Periode den ældste Klosterkirke skrev sig, bliver det ulige vanskeligere at afgøre dette for de senere Bygningsafsnits Vedkommende.

Lettest lader det sig gøre med Koret og den samtidige Forhøjelse af Hovedskibets Mure. En Sammenligning mellem dette Parti og de øvrige giver i arkitektonisk Henseende ubetinget Koret og de med det samtidige Dele Prisen. Korets Hvelvinger er rene og fine i Formen; gennem Profiler, Kapitæler og Konsoller gaar

den samme noget nøgterne, men noble Aand. Der er aabenbart et Spring i Tid mellem denne Del af Kirken og de senere Partier, hvor Sansen for kultiverede Former er forsvunden, hvor Rumforholdene ere trykkede, og alt bærer et simplere og langt mere haandværksmæssigt Præg. Horsens Graabrødrekirkes Kor staar i det hele meget højt indenfor vor gotiske Arkitektur.

Hørte den gamle Kirke til Overgangsstilen, sætter Koret os derimod midt ind i Gotiken. Stræbepillerne, de flerdelte Vinduer, Hvælvinger, Konsoller, Bladkapitæler, alt bærer den modne Gotiks Præg. Men til hvilket Tidspunkt indenfor Gotikens mer end tohundredaarige Periode skal nu denne Bygning henføres? Heldigvis giver den os selv nogle Vink, og dette gælder navnlig Blindingsdekorationerne paa Korets Gav. Denne Dekoration gengiver den tredelte Vinduesgruppe i maskeret Form og er tydeligt nok en Reminiscens fra Overgangsstilen. Selve Dekorationen danner ved sine rene og rolige Forhold en velgørende Modsætning til de urolige og mønsteragtige Blindingsformer fra Gotikens Slutningsperiode. En Dekoration, ganske svarende til den i Horsens, findes paa Nordkapellerne i Petrikirken i Malmø, der stammer fra det 14de Aarh.¹⁾ Sandstenskonsollerne i det Indre med afvekslende retvinklede og runde Led gør et noget massivt Indtryk og hører hverken hjemme i den tidlige eller sene Gotik, men indtager nærmest en Overgangsstilling. Naar der til disse Enkeltheder føjes Træk som Taarnsokkelens om den romanske Tid mindende Profil og Triforiumsbuerne i Hovedskibets øvre Murparti, der minder om St. Knud i Odense, kan disse Partier af Klosterkirken i Horsens næppe gøres yngre end Tiden omkring Aar 1400. Herpaa tyder ogsaa Stilen i de to malede Vaabenskjolde fra Korets nordre Mur.

Vanskeligere bliver det at udtale sig om Tidspunktet

¹⁾ Wrangel: Anf. Skr. p. 73.

for de øvrige Forandringer i Kirkens Bygning. Naar er Midtskibets Hvælvinger og nordre Sideskib, naar er Korsgangen bygget? Som tidligere nævnt tyde de arkitektoniske Enkeltheder, den store Simpelhed og Mangel paa Form paa, at disse Afsnit skriver sig fra en yngre Tid end Koret. Det er sandsynligt, at Hvælvingerne i Midtskibet, hele nordre Sideskib og Korsgangen hører til samme Byggeperiode. Men Mangelen paa karakteristiske, arkitektoniske Enkeltheder gør det umuligt ad denne Vej at fastslaa Opførelsestiden nærmere. Ribbernes Former giver intet fast Holdepunkt, og det samme gælder de tarvelige, retvinklede Profiler i Arkader og Nischer, der er saa almindelige, særlig i Middelalderens sidste Aarhundreder. En Tidsgrænse opad giver maaske de Rester af Kalkmalerier, der tidligere fandtes i Midt- og Sideskib; de skrev sig nærmest fra sidste Fjerdedel af 15. Aarh.¹⁾ Man kan da med nogen Sandsynlighed sætte disse Bygningsdele til Midten af 15de Aarh.

Senere er da Korsgangen omdannet til et søndre Sideskib og Kirken forlænget mod Vest; om dette er sket samtidig, er nu vanskeligt at afgøre. Søndre Sideskib blev i 18de Aarh. stærkt restaureret og mistede meget af sin oprindelige Karakter. Vestgavlens tarvelige Blindingsdekoration giver heller intet Holdepunkt, lige saa lidt som den stærkt kuplede Hvælving, der kun ved sin Form viser hen til et senere Tidspunkt end Midtskibets øvrige Hvælvinger. Dog er det sandsynligt, at begge Partier skriver sig fra Middelalderen og hører hjemme i Gotikens Slutningsperiode. Der findes imidlertid en Underretning om, at Klosteret brændte 1497²⁾; hvorvidt denne Brand er gaaet ud ogsaa over Kirken, vides ikke; men Byggearbejderne paa Klosteret kan dog have ført til Byggearbejder ogsaa paa Kirken, og muligvis har man ved denne Lejlighed —

¹⁾ M. Petersen: Kalkmalerier p. 117.

²⁾ Pontoppidan: Annales eccl. D. II, 713.

altsaa omkring Aar 1500 — foretaget disse to Udvigelser af Kirken¹⁾).

I Løbet af 15de Aarh. er der da blevet bygget livligt paa Klosterkirken i Horsens, og den er undergaaet betydelige Forandringer. Reformationen ophævede vel Klosteret, men lod Kirken staa, idet den af Frederik I. skænkedes Byen til Sognekirke. I 18de Aarh. tilbyggedes de to Kapeller, og 1730—40 gennemgik Kirken en betydelig Restauration; ved denne Lejlighed indsattes nye Hvælvinger i søndre Sideskib og nye Vinduer sammesteds, samt i nordre Sideskib; det brøstfældige Murværk blev særlig paa Sydsiden erstattet med hæslige, gule Tegl, og endelig er sikkert først da hele Kirkens Skib bragt under samme Tag. Fra samme Restauration skrev sig ogsaa Gesimsen og Taget paa Trappetaarnet.

Skønt Horsens Graabrødrekirke til Trods for sit lange og omskiftelige Levnetsløb endnu sad inde med meget af fordums Tiders Skønhed og Renhed i Stil, havde dog Omændringer og Tilbygninger — udførte uden Omhu og uden Smag — skæmmet Bygningen i dens Helhed og gjort Kor og Skib til to vidt forskellige Bygninger, der kunstnerisk set intet havde med hinanden at gøre. Og imidlertid forfaldt Kirken mere og mere; den underkastedes da en gennemgribende Restauration af Prof. Storck, der afsluttedes 1892. Efter Kirkens ældre Plan hævedes Hvælvingerne i Midtskibet, saa Triforiumsbuerne nu føre ind til Rummet over Sideskibenes Hvælvinger. Pillerne ombyggedes, og overalt gennemførtes saavidt muligt de gamle Profiler, som de endnu fandtes i Vinduer og Døre. Hoved- og Sideskibene fik særskilte Tage og en Tagrytter anbragtes²⁾).

De samme Krav til større Rummelighed, der rejste sig for Horsens Klosterkirkes Vedkommende, gjorde sig imid-

¹⁾ En lignende Inddragelse af en oprindelig Korsgang i selve Kirkebygningen fandt ogsaa Sted ved den nu nedrevne Graabrødrekirke i Odense. — Jvf. Tegninger i Natm.s Arkiv.

²⁾ Jvf. Ministerialtidende 1894 B. p. 157.

lertid ogsaa i høj Grad gældende i Ystad, hvor Brødrene maatte lade foretage lignende Ombygninger og Udvidelser.

Den oprindelige Kirke forlængedes mod Øst ved Tilbygning af et langstrakt Kor med tresidet Afslutning. Det opførtes ikke ganske i Flugt med den oprindelige Kirke, men gjordes lidt bredere. Dets Længde er $21\frac{1}{2}$ Al.; Bredden 12 Al. Korets Mure ere forsynede med Stræbepiller, der mod Nord og Syd deler Murfladen i 3 Fag og mod Øst markerer Korslutningens Tredeling. Den midterste Pille paa Sydsiden er sværere end de andre og giver Plads til en Vindeltrappe, der fører op over Hvælvingerne. Vinduerne — tre mod Nord, tre mod Syd og tre mod Øst — har samme høje, slanke spidsbuede Form som Korvinduerne i Horsens Klosterkirke og ere smukt profilerede. Østgavlens Blindingsdekoration minder i sit Princip ligeledes meget om den tilsvarende Gavl i Horsens. Koret har — svarende til Murfladens ydre Inddeling — tre Fag Krydshvælvinger; den østligste Hvælving dækker baade det noget smallere østligste Fag og Korslutningen. De treleddede Ribber løbe ned paa Halvsøjler.

Korets nordre Mur er nu tildels skjult af den senere tilbyggede Klosterfløj, men er dog endnu i det væsentlige uforandret.

Hele denne Korbygning er et Værk af den udviklede Gotik; i Karakter og Anlæg er den meget nær beslægtet med Koret i Horsens Klosterkirke, og ovenfor er Slægtskabet paavist ogsaa for enkelte Detaljers Vedkommende. Man fejler da næppe ved at henføre Koret i Ystad Klosterkirke til Tiden omkring 1400. Imidlertid opførtes ogsaa udfor Skibets østligste Fag paa dets Sydside et Kapel; Skibets Mur blev i den Anledning gennembrudt for at give Plads til en spidsbuet Arkade, der skulde sætte de to Bygningsdele i Forbindelse indbyrdes. Dette Kapel har samme stilfulde og rene Præg som Koret og er utvivlsomt ganske samtidigt med det. — Fra en noget senere Tid skriver sig Tilbygningen af to Fag til Kirkens sydlige

Væg; de sattes i Forbindelse med det oprindelige Kapel og med selve Kirken, og der er saaledes ved disse nye Bygningspartier skabt et sydligt Sideskib. Dettes to vestligste, sidst tilkomne Fag staar i arkitektonisk Værd langt tilbage for det østligste; alt er her raat og uskønt og overstiger ikke det tarveligste Haandværksarbejde; der maa være et betydeligt Spring i Tid mellem de to Bygningsafsnit, og Sideskibets yngste Parti fører os langt ned mod Middelalderens Slutning, hvor det overhovedet synes, som den kunstneriske Ævne er i Aftagende, i det mindste indenfor Arkitekturen. Det tilhører sikkert Tiden omkring Aar 1500. Samtidig hermed maatte Vestgavlen undergaa en Forandring; den fik en smagløs og urolig Blindingsdekoration, der ogsaa paa dette specielle Felt, hvor Teglstensarkitekturen i tidligere Tider havde fejret store Triumfer, fører os ind i en Forfaldsperiode. — Fra Middelalderens Slutning skriver sig ogsaa Taarnet paa Korets Sydside mellem dens to østlige Stræbepiller. Det er ligeledes uden særlig arkitektonisk Interesse.

Ved Reformationens Indførelse stod Ystad Graabrødrekirke da som en ret anelig Bygning med Kor, Hoved- og Sideskib og Taarn. Mod Nord viste, indtil for nogle Menneskealдре siden, tydelige Spor af Hvælvingkapper, at en Korsgang her har sluttet sig til Kirken¹⁾.

Reformationen skaanede Kirken og en Del af Klosteret. 1532 overlodes Klosterkirken til Ystad By og har siden tjent den som Sognekirke²⁾.

Fra Begyndelsen af 15de Aarh. fik, som allerede omtalt, Graabrødreordenen et Opsving her i Landet. Af dette yngre Kuld Klosterstiftelser er af Kirker kun Klosterkirken i Nykøbing paa Falster tilbage.

Klosteret her var en af de tre Stiftelser, Erik af Pom-

¹⁾ Brunius: Skaanes Konsthist. p. 332.

²⁾ Brunius: anf. Skr., p. 336.

meren grundlagde, stiftet til Ære for Gud, Vor Frue, St. Mikael og St. Franciskus i Aaret 1419¹⁾.

Den nuværende Kirke er en temmelig lang, enskibet Bygning med tresidet afsluttet Kor. Gavlene ere prydede med Blindinger og kamtakkede. I Vestgavlen findes den spidsbuede Indgangsdør, og over den et større ligeledes spidsbuet Vindue med en ret rig Ledføjning. Kirkens Vest- og Sydside er forsynet med Stræbepiller; mellem Stræbepillerne paa Sydsiden findes store spidsbuede, simpelt indfattede Vinduer. Langs en Del af Kirkens nordre Mur strækker sig endnu en Fløj af den gamle, smukke Klostergang.

Hele Kirken er nu overhvalvet, men disse Hvalvinger bærer bestemt Renæssancens Præg og skriver sig maaske fra Dronning Sofies Enkeperiode paa Nykøbing Slot²⁾. Maaske var det ogsaa hende, der satte Korsgangen i Forbindelse med Kirken ved nogle yderst raat gennemhuggede Aabninger i Skillemuren og saaledes skabte den om til et nordre Sideskib. Disse Aabninger fandtes endnu for en Menneskealder siden³⁾.

Kirkens Vestparti staar mod Nord i Forbindelse med en Fløj af det gamle Kloster. Men mellem denne og Kirken er paa en mærkelig umotiveret Maade opført et Taarn, hvis øverste Partier imidlertid har undergaaet adskillige Forandringer i Tidernes Løb. Dets nuværende indknebne Beliggenhed gør den Tanke meget sandsynlig, at man først har opført Taarnet og først senere den nuværende Klosterbygning. I Modsætning til hvad der ellers var det almindelige ved Franciskanerkirker, er Taarnet her ikke opført ved Koret, men skubbet helt ned mod Vestgavlen.

¹⁾ S. R. D. V, 517.

²⁾ Det har dog sikkert været Meningen allerede fra første Færd at indbygge Hvalvinger, hvilket fremgaar af Stræbepillerne og det polygonale Kor. Men man synes under Arbejdet at have opgivet denne Tanke.

³⁾ Dette skyldes velvillig Meddelelse af Hr. Arkitekt Glahn i Nykøbing.

En lille Ejendommelighed ved Kirken kunde tyde paa, at den er opført i to Perioder. Vest for anden vestligste Stræbepille paa Sydsiden og paa det ligeoverfor liggende Sted i Nordmuren findes nemlig Spor af en Øgning af Murværket. Den kunde tyde paa en Afbrydelse i Arbejdet paa kortere eller længere Tid. Men da paa den anden Side Blindingsdekorationerne paa Øst- og Vestgavl har ganske samme Karakter, taler dette for en samtidig Opførelse af hele den egentlige Kirkebygning. Disse Blindinger giver i det hele taget det eneste kronologiske Holdpunkt, idet de enkelte Ledføjninger ere uden Betydning, og Kirken er blottet for mere karakteristiske Enkeltheder. Men disse Blindingsdekorationer bærer Præget af en mærkelig sen Tid. De indeholder de kedelige og tørre geometriske Mønstre, der er saa almindelige henimod Middelalderens Slutning. Paa samme Periode tyder ogsaa de fladbuede, nu blændende Vinduer paa Korets Nordside. Opførelsen af et Taarn kan man ogsaa kun tænke sig forekommende i en forholdsvis sen Periode. I tidligere Tider nøjedes man ved Graabrødrekirkerne — som i Horsens — med et beskedent Trappetaarn. — Kirken kan da næppe være bleven til før langt ind i det 15de Aarh., maaske først i dets sidste Tredjedel, og Taarnet maa da være noget yngre. Begge dets Klokker er fra Slutningen af 15de Aarh.; den ene fra 1493; og meget muligt angive de Taarnets Opførelsestid¹⁾.

Naar Brødrene i Nykøbing saaledes ikke har forhastet sig med at opføre en ny Kirkebygning, ligger det utvivlsomt i, at Kong Erik, samtidig med at han stiftede Klosteret 1419, skænkede det St. Nicolai Kapel. Dette har da sikkert en rum Tid tjent som Klosterets Kirke.

Paa Reformationstiden skænkedes Kirken 1532 til Nykøbing By som Sognekirke²⁾. 1873—74 underkastedes den en Restauration under Ledelse af Herholdt; ved denne

¹⁾ Trap: Danmark, 3. Udg. III, 149.

²⁾ Trap: Danmark, 3. Udg. III, 150.

Lejlighed blev det tidligere tilmurede Vestvindue aabnet igen og det nuværende Stadværk indsat i alle Vinduer. De tidligere hæslige Aabninger ind til Korsgangen blev erstattede med smukke spidsbuede Arkader, og Rummet ovenover dennes Hvælving omdannedes til et Galleri, aabnende sig ind mod Kirken.

Nykøbing Klosterkirke viser os da en nogenlunde helstøbt Kirke fra Gotikens Slutningsperiode i Danmark. Men ogsaa paa anden Maade er den interessant, idet den indtager en særlig Stilling overfor de tidligere omtalte Graabrødrekirker.

Den er anlagt i den ældre enskibede Form, og det paa et forholdsvis sent Tidspunkt, da de to andre Kirker allerede var begyndt at udvide sig og arbejde sig frem til noget rigere Anlæg. Men den har ved sine virkelig smukke og rene Forhold været — hvad den skulde være — et rummeligt og lyst Prædikerum.

At denne Kirke i det 15de Aarh. har indtaget en Særstilling indenfor danske Franciskanerkirker, fremgaar ogsaa ved en Undersøgelse af de 3 nu nedrevne Graabrødrekirker i Odense, Svendborg og Slesvig, — saavidt Forfatteren bekendt, de eneste af de forsvundne danske Franciskanerkirker, hvis Anlæg for Øjeblikket kendes. Den Trang til større og aneligere Kirkerum, der saa stærkt gjorde sig gældende i Horsens og Ystad træder ogsaa frem her.

Kirkerne i Odense og Svendborg har tilhørt den udviklede Gotik og navnlig synes Klosterkirken i Svendborg at have været en ualmindelig smuk og harmonisk Bygning. Endnu opbevarer Nationalmusæet Kapitæler fra begge Kirker — 5 fra Odense og mindst 14 fra Svendborg —, hvoraf særlig de sidste med deres fine Profiler og frisk modellerede Løvværk, der endnu hist og her bærer Spor af Farve, hører til det bedste i sin Art i Danmark. Begge Kirker har bestaaet af et Hovedskib med et Sideskib og et langstrakt Kor i Fortsættelse

af Hovedskibet — alt opført i een Støbning. I Odense havde Koret en tresidet Afslutning. I begge Kirker sluttede sig til Hovedskibet en Fløj af Korsgangen¹⁾.

Klosteret i Odense stiftedes af Erik Glipping 1279; den Kirkebygning, der da rejstes, kan imidlertid ikke være identisk med den i 19de Aarh. nedrevne, der tyder paa en senere Tid; naar det imidlertid fortælles, at Biskop Nicolaus af Odense 1343 »indviede denne Kirke, efter at den var fuldendt og Højalteret« (*consummatam hanc ceclesiam et majus altare . . . consecrauit*)²⁾, maa denne Indvielse sikkert have gældt den 1819 nedrevne Kirkebygning. Senere indtog man her — som i Horsens — Korsgangen i Kirken som et andet Sideskib og opførte et Taarn ved Koret.

Klosteret i Svendborg grundlagdes 1236 af Astrad Fracke, fordum Valdemar Sejrs Drost; men heller ikke her fik den oprindelige Kirkebygning Lov at blive staaende. Biskop Nicolaus af Odense indviede ogsaa i Svendborg Brødrenes nye Kirke i Aaret 1361³⁾.

Ogsaa Graabrødrekirken i Slesvig havde et toskibet Anlæg⁴⁾.

Kastes til Slut et samlet Blik paa de danske Franciskanerkirker, der her har været Genstand for Undersøgelse, lader det sig paavise, at der har fundet en Udvikling Sted fra de simple, enskibede Anlæg til mere sammensatte. Kun Klosterkirken i Nykøbing danner en Undtagelse. Det 13de Aarh. skabte de smaa, enkle Kirker i Horsens og Ystad; i det 14de Aarh.s Midte opstod de toskibede Kirker i Odense og Svendborg; ved Begyndelsen af det 15de Aarh. og i Løbet af dette udvidedes de to førstnævnte Kirker og fik samme Form som disse og Kirken i Slesvig. Ved Middelalderens Udløb var endelig

¹⁾ Tegn. og Opmaalinger i Nationalm.' Arkiv.

²⁾ S. R. D. V, 511.

³⁾ S. R. D. V, 511.

⁴⁾ R. Haup: Bau- u. Kunstdenkm. der Provinz Schlesw.-Holstein II, p. 327.

Kirkerne i Horsens og Odense voksede fra to- til treskibede, og i Ystad og Odense var — foruden i Nykøbing — knejsende Taarne skudt i Vejret. Man kan i Opførelsen af disse større og stateligere Kirker se et Vidnesbyrd om ydre Fremgang for Franciskanerordenen; den andre Steder saa oprivende Strid mellem Spiritualer og Conventualer mærkes der heller intet synderligt til her i Landet; de mange Udvidelser af Kirkerne og de rigere Nyanlæg kunde ogsaa tyde paa, at Befolkningen i vedkommende Byer er vokset. Men paa den anden Side lader det sig ikke nægte, at Ordenens Kirker havde fjærnet sig ikke lidt fra den oprindelige Simpelhed, der skulde være et Udtryk for de smaa Brødres Fattigdom og ydmyge Sind. Selv om Udlandets Franciskanerkirker ofte langt overgik vore i ydre Pragt og imponerende Forhold, har det dog ikke uden Grund kunnet være møntet paa Ordenen i Danmark, naar der stadig fra Generalkapitlerne hele Middelalderen igennem lød advarende Ord ikke alene mod Overdaadighed og Pragtsyge i Almindelighed, men ogsaa mod de pralende Kirkebygninger, Ordenen rejste og smykkede med alle Kunstens Midler¹⁾. Betegnende nok har Kirkerne i Odense og Svendborg hørt til vor Gotiks allerbedste, og Korbygningerne i Horsens og Ystad er den Dag i Dag smaa Perler indenfor denne Arkitektur i Danmark.

Hele denne Udvikling indenfor de danske Franciskanerkirker er i sine Hovedtræk parallel med Tysklands. Ogsaa her bragte Middelalderens sidste Aarhundreder rigere og mere mangfoldige Anlæg. Ældre, simple, enskibede Anlæg udvidedes som i Salzwedel²⁾ og Brandenburg³⁾. Den toskibede Form med det langstrakte Kor er her uhyre almindelig⁴⁾, dels som oprindeligt Anlæg, dels fremkommen ved

¹⁾ Archiv f. Litt. u. Kirchengesch. d. Mittelalters, 6. B. p. 70.

²⁾ Adler: Anf. Skr. I, p. 88.

³⁾ Adler: Anf. Skr. I, p. 29, Bl. XIX.

⁴⁾ H. Otte: Handb. der churchlichen Kunst-Archäologie 5. Aufl. I, p. 66.

Udvidelse af en ældre Bygning. Ved Siden deraf fremstaar det treskibede Anlæg, men ogsaa om dette gælder, at det ofte kun er skabt ved Udvidelser. Treskibede Anlæg forekomme bl. a. i Berlin¹⁾ og Stettin²⁾. Som en i Almindelighed gældende Regel kan det anføres, at disse rigere to- og treskibede Kirker opstaar i Løbet af 15de Aarh.³⁾.

Søger man imidlertid ud fra de her behandlede danske Franciskanerkirker at paavise noget ejendommeligt for dem, noget, hvorved de i deres Anlæg skiller sig ud fra andre Kirker her i Landet, lader det sig ikke gøre. Toskibede Kirker, som de fandtes i Horsens og Odense, Svendborg og Slesvig og endnu ses i Ystad, træffes ogsaa hos andre Ordener, som Dominikanerkirkerne i Aarhus (Vor Frue K.) og Viborg (Søndresogns K.); Benediktinernonnernes Kirke paa Ø (Oxholm K.) og Helligaandskirken i Flensborg. Det treskibede Anlæg findes i Helligaandskirkerne i København, Faaborg og Randers. Og ganske lignende Anlæg — særlig fremkomne ved Ombygninger og Udvidelser — ere almindelige ogsaa i adskillige Købstadkirker.

Heller ikke hvad arkitektoniske Enkeltheder angaar, kan der indenfor de danske Franciskanerkirker paavises fælles Træk, der kunde afsondre dem som en særlig Kres. Selv om man i andre Lande mener at have kunnet gøre noget saadant⁴⁾, er for Danmarks Vedkommende de bevarede Monumenter i hver Tilfælde for faa til at kunne tillade sikre Slutninger paa dette Punkt. Man nødes da til den Slutning, at Danmarks Franciskanerkirker ikke

¹⁾ Adler: Anf. Skr. Bl. LXXI.

²⁾ Lutch: Mittelalt. Bachsteinsbauw. Mittelpommerns, p. 12 Tf. VII.

³⁾ Det kan her anføres, at Franciskanerkirkerne i Norge (Domk. i Bergen) og Sverrig (St. Karen i Visby og Ridderholmskirken i Stockholm) hører til samme Typer som de danske og tyske. — Dietrichson: Den kirkelige Kunstark. p. 54. — H. Hildebrand: Wisby och dess Minnesmärken p. 55.

⁴⁾ Dehio u. Bezold: Anf. Skr. II, p. 285 ff.

danner nogen særlig Gruppe indenfor vor gotiske Arkitektur. Kun Navnet knytter dem sammen.

Disse Kirker, sammen med mangfoldige andre fra 14de og 15de Aarh., betegner imidlertid noget nyt indenfor den kirkelige Arkitektur, et nyt Princip, der sikkert for en stor Del staar i Forbindelse med, at de saagodtsom alle ere beregnede paa Købstæder med deres talrigere Befolkning. Enten tilhører de de Munkeordener, der fortrinsvis slog sig ned her, eller ogsaa ere de Købstædernes Sognekirker. Ejendommeligt for dem alle er Mangelen af Tværskibe, og at der ved Anlægget i det hele særlig er taget Hensyn til Menigheden, mindre til Gejstligheden. Disse Kirker repræsenterer et folkeligt Princip i Middelalderens Kirkebygningskunst i Modsætning til det navnlig tidligere anvendte klerikale. At Franciskanerne ikke har været uden Indflydelse paa Udviklingen af denne Form, er meget sandsynligt; men i hvor stærk eller ringe Grad dette har været Tilfældet, lader sig for Danmarks Vedkommende vanskeligt paavise efter det Standpunkt, vort nuværende Kendskab til dansk Gotik indtager.
